

Едуард Помиткін

м.Київ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА

У статті висвітлюється тривимірний підхід до оцінки педагогічної майстерності викладача, який ґрунтується на оцінці особистісного потенціалу педагога, успішності здійснення навчального процесу та оцінці безпосереднього результату педагогічної діяльності.

В сучасному соціокультурному просторі професійна діяльність вчителя як носія духовного, інтелектуального та культурного потенціалу набуває особливого значення, детермінує розвиток людини і суспільства як сьогодення, так і майбутнього. Як відзначають дослідники, важливість ролі педагога та результатів його діяльності зумовлює відповідно високі вимоги як до особистості, так і до професійної майстерності фахівця [4], [5], [6].

Високий рівень педагогічної майстерності зумовлює успішність професійної діяльності, дозволяє викладачеві реалізувати свій особистісний потенціал в умовах творчої праці, отримувати природне задоволення від спілкування з талановитою молоддю. З іншого боку для навчального закладу високий рівень педагогічної майстерності викладацького складу є гарантією успішності навчально-виховного процесу, результативності психолого-педагогічної діяльності, конкурентоспроможності у сфері освітніх послуг.

Слід визнати, що ефективність процесу розвитку педагогічної майстерності викладача важко досягти за умов відсутності науково обґрунтованих критеріїв та підходів до її оцінки. Потреба у засобах діагностики та оцінки праці педагога, його професійної майстерності є надзвичайно актуальною і в практичній освітній діяльності. Адже і досі в

освітній галузі це питання вирішується нерідко тільки на основі врахування педагогічного стажу працівника. Такий підхід сприяє “урівнялівці” в оцінюванні педагогічної праці, негативно впливає на стимулювання, заохочення педагогічного складу.

Метою запропонованої статті є висвітлення наукових підходів, які можуть використовуватися в процесі оцінки педагогічної майстерності викладача. Слід зауважити, що набагато легше оцінити внесок працівників, діяльність яких пов’язана з матеріальним виробництвом. Наприклад, за кількістю та якістю продукції порівняти професійну майстерність та продуктивність праці токарів, слюсарів чи монтажників радіоапаратури. Це ж завдання ускладнюється тоді, коли якість продукту не можна однозначно співставити з матеріальним еквівалентом. Наприклад, серед двох продавців, які зуміли реалізувати певну кількість товарів, більш якісною буде праця того, який здійснив більш якісне обслуговування покупців, був більш ввічливим, уважним до них. І саме тут проблема оцінки якості праці ускладнюється, переходячи до внутрішнього, психологічного виміру.

Таким чином процес оцінювання професійної майстерності залежить від її змістових характеристик діяльності і буде ускладнюватись відповідно з переходом від матеріального до духовного виробництва. Педагогічна діяльність є різновидом духовного виробництва, тому її оцінка має спиратися на психологічні закономірності, механізми та засоби діагностики.

В ході оцінки майстерності і, зокрема, педагогічної майстерності ми можемо використовувати, щонайменше три підходи:

1. Оцінювати особистісний потенціал працівника (наприклад, інтелектуальний, творчий, духовний).
2. Оцінювати успішність здійснення безпосереднього процесу (спілкування, міжособистісної взаємодії, навчання або виховання).
3. Оцінювати безпосередній результат діяльності (як рівень досягнення накресленої мети).

Кожен з цих підходів має свої переваги та недоліки, однак у разі їх поєднання валідність оцінки педагогічної майстерності буде підвищуватися. Використання першого з них може ґрунтуватися на використанні як еталону професіограми особистості викладача. Розглянемо приклад такої професіограми [12].

Рис. 1. Фрагмент професіограми педагога.

Наведені характеристики можна було б доповнити показниками духовності, моральності, вимогами до стилю спілкування, комунікативними здібностями тощо. Разом із цим досліджувати рівень розвиненості всіх поданих особистісних якостей на практиці не виявляється можливим. Тому в ході дослідження проблеми розвитку педагогічної майстерності викладача співробітниками відділу теорії і практики педагогічної майстерності Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України було визначено 7 провідних особистісних характеристик, високий розвиток яких зумовлює відповідно високий рівень педагогічної майстерності. До цих характеристик віднесено:

- високий духовний потенціал, який знаходить прояв у гуманістичній спрямованості викладача;
- готовність до постійного особистісного самовдосконалення;
- активна пізнавальна діяльність вчителя; володіння ним сучасними предметними знаннями та методиками;
- громадянськість викладача;
- розвинена культура спілкування вчителя;
- творче ставлення до професійної діяльності;
- володіння сучасними інноваційними технологіями, методами та методиками.

Розкриємо подані особистісні характеристики більш детально. Першою з них є високий духовний потенціал [11] та гуманістична спрямованість викладача, в якій втілюється любов до дітей та людей взагалі. Гуманістична спрямованість складає основу духовного потенціалу особистості і є обов'язковою умовою психолого-педагогічної діяльності. На практиці гуманістична спрямованість знаходить прояв у доброзичливості педагога, його поважному ставленні до учнів та колег. В ході навчально-виховного процесу педагог зустрічається з величезною кількістю психологічних труднощів. У таких умовах в нагоді стають емоційна стабільність, саногенне мислення, життєва мудрість.

Здатність до постійного особистісного самовдосконалення являє собою природній амортизатор професійній деградації особистості. Відсутність цієї здатності призводить з часом до посилення консерватизму, моралізаторства тощо. Вчитель, який прагне до самовдосконалення свідомо розвиває в собі такі позитивні риси та якості як доброзичливість, оптимізм, оригінальність, врівноваженість, дотепність та ін. Саме такий вчитель буде цікавим як особистість, саме у такого педагога учні захочуть навчатися, наслідувати, переймати.

Активна пізнавальна діяльність викладача, володіння ним сучасними предметними знаннями та методиками є суттєвою психологічною умовою розвитку педагогічної майстерності. Якщо ж вчитель не вчиться сам - йому важко розуміти та відчувати учбові труднощі вихованців, зміст його занять з часом стане не актуальним для молоді [10].

Особливого значення набуває також творче ставлення до професійної діяльності. Розвиток творчого потенціалу важливий не тільки для професій психолого-педагогічного профілю, однак саме тут творчість дозволяє незалежно від віку залишатися на висоті професійної майстерності, реалізуючи творчий потенціал через передачу цінного досвіду та знань молоді.

Ще однією з психологічних умов слід назвати вдосконалення культури спілкування вчителя. Адже основним засобом психолого-педагогічної взаємодії і нині виступає мова вчителя, його живе слово. Наявність сприятливих умов для професійного спілкування позитивно впливає на розвиток мовлення педагога [7].

Володіння викладачем сучасними інноваційними технологіями, методами та методиками багато в чому визначає дієвість його психолого-педагогічного впливу на учнів, студентів [3]. Слід зазначити, що інформаційний простір світу збільшується в геометричній прогресії. Нажаль, в нашому суспільстві викладач в більшості випадків не встигає

опрацьовувати відповідний матеріал з Інтернету, світових літературних джерел.

Оцінка особистісного потенціалу педагога за поданими характеристиками може здійснюватись на практиці із застосуванням таких методів сучасної психології як тестування, анкетування, аналіз продуктів діяльності особистості тощо. Разом із цим ця оцінка буде недостатньою за умов неврахування діяльнісного виміру педагогічної майстерності. Цей вимір може оцінюватися в процесі психологічного аналізу лекції, заняття або уроку за поданими нижче критеріями:

1. **Формування мотивації учнів до вивчення теми.** Ця здатність знаходить прояв у вмінні викладача активізувати інтерес слухачів, їх бажання здійснювати пізнавальну діяльність. Без сформованої мотивації керувати увагою учнів надзвичайно складно і тому викладачі, які не вміють цього робити спираються суто на авторитарні методи впливу..

В процесі формування мотивації доцільно використовувати такі **ключові слова**, як: Це надзвичайно цікаво! Я розкажу вам багато, але не все... Ці знання допомагають у таких ситуаціях... Як ми можемо використовувати ці знання в житті?

2. **Окреслення актуальності, проблемності навчального матеріалу.** Педагогічна майстерність знаходить прояв у вмінні донести до молоді важливість, новизну теми, віднайти цікаві і дотепні приклади постановки та розв'язання завдань.

Ключові слова: Це надзвичайно важливо! Людству не так багато відомо про цей феномен... Ще нікому не вдалося остаточно... Можливо, саме ви розкриєте ці таємниці!

3. **Врахування типу сприйняття слухачів.** Ця здатність базується на розвиненій психологічній компетентності вчителя, його володінні системою психологічних знань, навичками психодіагностики. Зокрема, в ході навчально-виховного процесу вчителю необхідно визначити який з типів сприйняття - аудіальний, візуальний або тактильний в більшій мірі

притаманний певній дитині. Визначені особливості мають враховуватися при поданні навчального змісту, підготовці наочних матеріалів, аудіозаписів до уроку.

Ключові слова: Послухаємо... Подивимося... Спробуйте відчувати...

4. **Керування увагою дітей у процесі сприйняття.** Загальновідомо, що здатність до концентрації уваги в значній мірі залежить від вікових особливостей дитини, однак навіть дорослій людині важко утримувати увагу на одному предметі більше 15-20 хвилин. Якщо вчитель протягом уроку не управляє процесом концентрації, розподілу та переключення уваги учні швидко стомлюються, втрачають інтерес до теми. Неабияке значення при цьому має зацікавлення слухачів самою особистістю викладача. В цьому випадку нерідко і дорослі слухачі, немов заворожені, затамувавши подих вслухаються в кожне слово свого улюбленця.

Ключові слова: Давайте повернемося у минуле... А тепер, спробуйте уявити себе в ситуації... Чи можете ви відчувати щось подібне у собі?

5. **Врахування власних особливостей темпераменту та темпераментальних характеристик слухачів.** Ця здатність вимагає врахування типу нервової системи учнів (швидкості, пластичності тощо) та відповідного викладання матеріалу. Нажаль, і сьогодні трапляються випадки, коли вчитель, маючи холеричний темперамент, не вислуховує "повільних" учнів, підвищує на них голос, прискорює темп викладання. Трапляється і навпаки, коли вчитель з флегматичним темпераментом настільки уповільнює темп викладання, що урок стає розтягнутим в часі, нецікавим.

Нерідко також вчитель не володіє психологічними принципами розташування учнів у класі згідно з їх типом нервової системи. В результаті меланхоліки, опинившись у напівтемному кутку класу, відчують себе незатишно і поведуться вкрай пасивно, а сангвініки, опинившись біля вікна під сонячними променями ледве стримують життєву активність. Таким чином педагогічна майстерність вчителя

знаходить прояв у знанні та врахуванні як власною темпераменту так і співвіднесенні його з темпераментом учнів та вимогами навчальної програми і умовами навчально-виховного процесу в цілому.

6. **Дотримання оптимального співвідношення логічного, образного та емоційного компонентів у викладі матеріалу.** Загальновідомо, що засвоєння навчального матеріалу буде набагато ефективнішим, якщо воно відбуватиметься на яскравому емоційному фоні. Педагогічна майстерність у даному випадку знаходить прояв у такій побудові навчання, яка б сприяла його емоційному закріпленню та активізувала обидві півкулі головного мозку учня. Саме в цьому випадку ми можемо говорити про позитивний вплив навчання на розвиток інтелектуальної сфери дитини.
7. **Активізація творчого потенціалу учнів.** Ця ознака є однією з визначальних у діяльності педагога-майстра. Адже учень, в якого під час уроку не відбувалася активізація творчої діяльності засвоїв за цей час не урок творчості, а урок споживання. Кількість таких уроків споживання за період навчання у школі накладає відбиток на формування соціальної пасивності, байдужості особистості. Звичайно, здатність проводити творчі уроки вимагає відповідного високого творчого потенціалу самого вчителя.
8. **Керування індивідуальною і колективною навчальною діяльністю.** В залежності від особливостей уроку вчитель може віддавати перевагу різним видам та формам діяльності. Індивідуальна учбова діяльність формує самостійність та відповідальність учнів; колективна робота сприяє встановленню міжособистісних зв'язків, вмінню спільного вирішення учбових завдань. В залежності від потреб як класу, так і окремих учнів педагог-майстер вміло регулює співвідношення між колективною й індивідуальною роботою в процесі заняття.
9. **Створення під час заняття сприятливої психологічної атмосфери.** Високі навчальні результати ще не є показником успішності навчально-виховного процесу, адже ці результати можуть досягатися за рахунок погіршення як фізичного, так і психічного здоров'я учнів або студентів.

Не менш важливим є духовний досвід, формування поваги до людини, виховання громадянськості, атмосфери взаємопідтримки та взаємодопомоги.

10. Психологічний ефект заняття - це сумарний навчально-виховний вплив на свідомість і підсвідомість учнів. Педагогічна майстерність у даному разі знаходить прояв у створенні ефекту необхідного співвідношення задоволеності і незавершеності процесу пошуку Істини, можливості перевірити отримані знання до наступного уроку, застосувати здобуті навички у повсякденному житті.

Врахування в процесі заняття всіх наведених складових вимагає відповідно високо розвинених особистісних характеристик викладача та сформованості психолого-педагогічних знань, вмінь та навичок, що в сукупності зумовлює високий рівень педагогічної майстерності.

Здійснюючи оцінку педагогічної майстерності викладача, можемо використовувати і підхід, який ґрунтується на оцінюванні безпосереднього результату його діяльності. Таким результатом є, зокрема, сформована особистість учня, засвоєння певної системи знань студентом, сформованість професійно необхідних якостей майбутнього фахівця тощо.

Нерідко також на практиці використовують прийом оцінювання викладача з боку учнів, студентів. Як правило при цьому слухачам пропонують певний список окремих ознак педагогічної майстерності та просять оцінити їх прояв цих ознак певним викладачем. Для прикладу наведемо список подібних ознак:

- Грамотна мова
- Почуття гумору
- Пунктуальність
- Тактовність
- Ерудованість
- Охайність
- Уміння керувати собою
- Творчий потенціал
- Професійні знання
- Високий інтелектуальний рівень

- Відповідальність
- Гуманізм, людяність

Цей підхід має і певні недоліки, оскільки увага слухачів до викладацького складу може втратити конструктивний характер і сприяти виникненню критичного, а іноді – і негативного ставлення як до педагога, так і до предмета, який ним викладається.

Для того, щоб запобігти цим негативним явищам доцільно створити психологічний настрій доброзичливості під час здійснення процесу оцінювання педагогів. З цією метою, наприклад, учнів інформують про проведення конкурсу на звання «кращий викладач» і просять взяти участь у визначенні переможців.

Таким чином оцінка педагогічної майстерності викладача може здійснюватися у трьох вимірах: індивідуально-особистісному, діяльнісному та результативному, як безпосередній результат діяльності (як рівень досягнення накресленої мети).

Високий рівень розвитку цих трьох показників дозволяє при їх інтеграції констатувати відповідно високий рівень педагогічної майстерності викладача. Подальші дослідження в цьому руслі можуть бути спрямовані на технологізацію процесу оцінювання педагогічної майстерності.

Література

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання. Підручник для педагогів. - Видання перше. - Київ: Українська Видавнича Спілка, 1997. - 441 с.
2. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. - Київ: Либідь, 1997. - 376 с.
3. Грищенко О.А. “Вплив інноваційних технологій на розвиток педагогічної майстерності вчителя”// Педагогічний процес: теорія і практика. Вип. №1.- Київ, 2002, С.7-18.
4. Гуманізація та гуманітаризація професійної освіти: Ред. кол. І.А.Зязюн, В.О.Зайчук, В.М.Доній, Н.Г.Ничкало, І.Л.Лікарчук, Є.М.Судаков. - К.: 1995. - 160 с.

5. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
6. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу. –1997. – 302 с.
7. Иванова Т.В. Методи діагностування педагогічної культури учителя. Проблеми освіти: наук.- метод. центр вищої освіти. – 2001. – С. 119-136.
8. Козій М.К.: “Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів” // Методичний посібник. – НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2001. – 140 с.
9. Лещенко М.П. “Теоретико-методичні засади діагностики педагогічної майстерності в умовах особистісно орієнтованої системи навчання” // Неперервна професійна освіта: Зб.наук.праць. - Ч.1. - Київ, 2001.-С.71-74.
- 10.Пилипчук В.В.: “Проблеми розвитку методичної майстерності вчителя професійної школи в умовах нових інформаційних технологій”// Кримські педагогічні читання. // Матеріали Міжнародної наукової конференції. Х.: НТУ “ХПІ”.-2001.-С.250-256.
- 11.Помиткін Е.О. Розвиток духовності як умови професійної майстерності майбутнього вчителя. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. // Збірник наук. праць. У 2 -х частинах. – Ч.2. – Київ – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. – С.348 – 353.
- 12.Профессиограммы и профессиокарты основных профессий. Методическое пособие. Под ред. В.В.Ерасова. Кн.2. – С.195.
- 13.Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія / За ред. Г.О.Балла - К.: ІПППО АПН України, 1998. - 160 с.
- 14.Солдатенко М.М. “Самостійна пізнавальна діяльність, як фактор професійного становлення” // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. / Науково-методичний журнал.-2001.- Вип. №2, С.54-66.

Edward POMITKIN

THE PSYCHOLOGICAL and PEDAGOGICAL APPROACHES To a RATING of PEDAGOGICAL SKILL of the TEACHER

In clause is considered three levels the approach to a rating of pedagogical skill of the teacher, which is based on a rating personality of potential of the teacher, success of educational process and rating of direct result of pedagogical activity.